

7. Кониський О. До моря // *Галичанин*. – 1862. – Кн.1. – Вип.1.
8. Кониський О. Оповідання. Повісті. Поетичні твори. – К., 1990.
9. Кониський-Перебендя О. Твори: У 4 т. – Одеса, 1899 – 1901. – Т. 3.
10. Кошовий О. (Кониський О.) Коли ж виясниться? // *Правда*. – 1875. – № 19.
11. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року // *Франко І. Збір. тв.: У 50 т.* – К., 1984. – Т.41.
12. Франко І. Про життя і діяльність Олександра Кониського. – Львів, 1901.
13. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі // *Франко І. Збір.тв.: У 50 т.* – К., 1982. – Т. 35.

Отримано 24 жовтня 2011 року

м. Київ

Галина Бурлака

УДК 394 (477) “18”

РОЛЬ О. КОНИСЬКОГО В ПЕРЕЇЗДІ М. ГРУШЕВСЬКОГО ДО ЛЬВОВА

Письменник, публіцист, філолог, правознавець, фольклорист, педагог і соціолог – це Олександр Кониський. Сам він особливої ваги надавав громадській діяльності, зокрема роботі з молоддю, а М. Грушевського безспідставно вважав духовним учнем. Вступ М.Грушевського на університетську посаду у Львові – це значною мірою заслуга О. Кониського. Про цей епізод із життя ювіляра ідеться у статті.

Ключові слова: “нова ера”, “Київська громада”, громадське життя в Україні кінця ХІХ ст.

Halyna Burlaka. Oleksandr Konysky's role in Mykhaylo Hrushevsky's leaving for Lviv
Oleksandr Konysky made himself known as a writer, publicist, philologist, legal scholar, student of folklore, teacher and sociologist. His social activity included the promotion of talented young people, and he fairly considered Mykhaylo Hrushevsky to be his disciple in spirit. In particular, he helped Hrushevsky to obtain his position at Lviv University. This episode is the topic of the article.
Key words: “new era”, “Kyivska Hromada” (“Kyiv Community”), social life in Ukraine at the end of the 19th century.

Дослідникам відомо, що у справі переїзду М.Грушевського до Львова значну роль відіграв О.Кониський. Розглянемо передісторію цього факту, як вона постає з листування О.Кониського з М.Грушевським.

Утілення в життя політики “нової ери” та здобута нова кафедра у Львівському університеті – це, так би мовити, верхній пласт подій. Значно складнішою, схожою на непросту шахову партію, яка тривала кілька років, була багатоголоса реальність, що відкривається з листів та документів.

У 1870–1880-х рр. О.Кониський робив наполегливі спроби зав'язати тісніші взаємини з галичанами, не раз приїздив до Львова, мав тут багато друзів, але й чимало ворогів та конфліктів з офіційною владою. Не першою, однак найпомітнішою його ініціативою вважаємо заснування 1873 р. Товариства імені Шевченка. О.Кониський був дуже скромною людиною, і лише загроза громадським інтересам, долі самого Товариства змусила його в кінці липня 1898 р. в останньому з відомих нам листів до М.Грушевського відверто написати таке: “Ініціатором Товариства і першим його фундатором був я; Товариство як з початку, так і після приїзду Вашого до Львова держалося Україною і з усіх українців до Вашого приїзду я більш за всіх дбав про Товариство, як тільки спромігся. Мені писали, що дехто на Виділі <...> висловлював такі думки: “Товариство не має жадних формальних доказів на те, щоб признавати мене ініціатором і фундатором”. Такого признання я ніколи не добивався, про формальні докази якимось аж чудно говорити, а проте, все ж таки Виділ має їх потроху і, сміло скажу, має геть більше, ніж доказів на фундаторство небіжчика Пильчикова, портрет котрого Виділ заказав яко фундатора. Я дуже

шаную пам'ять сього чоловіка і радо бачитиму в Товаристві портрет його; але фундаторство його... Є ще 2–3 чоловіка живих, що були свідками розвитку думки про Товариство і зреалізовання перших фундушів... Є знов і переписка того часу між Милорадовичкою, мною, Пильчиковим і іншими, і вона може згодитись сьогодні – оголосити її, коли потребу оголошення викличуть обставини” [6, 175–176]. Недарма пізніше С.Єфремов так писав про О.Кониського: “З натури своєї Кониський більше здався б на громадського діяча. В іншій країні вийшов би нього може неабиякий політичний діяч, що своїм практичним розумом та ініціативою вів би людей громади за собою” [5, 21].

Усі ці заходи О.Кониський робив, маючи на думці загальноукраїнську справу, тому повсякчас намагався пильнувати, щоб у здобутках, які давалися такими великими зусиллями, не втрачався розумний баланс між інтересами суто галицькими й загальноукраїнськими. Показово, наприклад, що перші числа “Літературно-наукового вістника”, який сучасні дослідники цінують, зокрема, й за відносно пропорційну репрезентацію західно- та східноукраїнського літературних процесів, О.Кониський різко критикував за нехтування українським матеріалом та засилля галицьких авторів (див., приміром, його листи до М.Грушевського від січня [без дати] та 21 (9) липня 1898 р. [6, 167, 173]).

Одним зі здобутків політики “нової ери” було відкриття кафедри історії Східної Європи (фактично історії України). За задумом О.Кониського, до Львова очолити кафедру мав приїхати поважний, авторитетний, із численними заслугами перед наукою та українською громадою професор Володимир Антонович. Переїзд цей мав статися 1893 року, бо новостворена кафедра чекала і всі офіційні формальності було полагоджено.

Основні вимоги новоєрівської політики і, зокрема, цей оригінальний хід – запрошення до Львова професора-наддніпрянца – з'явилися у спільних роздумах київських “старогромадівців” та галичан значною мірою з ініціативи О.Кониського. На професора нової кафедри покладался не лише освітній обов'язок, хоч в офіційних виступах та обґрунтуваннях депутатів-русинів Австрійського парламенту, звичайно, на повен голос говорилося про потребу вивчення рідної історії рідною мовою. Ні, тут ішлося фактично про політичну місію, головним завданням якої було зміцнення позицій українства в Галичині, створення там плацдарму для розвитку науки й культури, а в перспективі – і для української державності, що в умовах царської Росії було неможливим.

Виплекавши таку мрію, такий оригінальний задум, гідний великого полководця-стратега, О.Кониський, натура палка й захоплена, уже уявляв, якою багатогранною й результативною для української справи стане діяльність професора. Невтомний вигадник і мрійник, він, насамперед із конспіративних міркувань, називає в листах до О.Барвінського цю майбутню діяльність “пасікою”, а В.Антоновича, відповідно, “Пасічником”: адже доводилося завжди пам'ятати про небезпеку перлюстрації, про “недремне поліційне око” Австрії й Росії. І раптом цей блискучий план опиняється під загрозою, і загроза ця виникає з боку товариша, одноступця, того самого Пасічника, на якого покладалися такі надії! В.Антонович, підтримавши ідею, починає вагатися, шукати причин для відступу і, зрештою, у грудні 1893 р. остаточно відмовляється від переїзду. Для О.Кониського це був важкий удар, він пережив його як особисте горе. У нього стався сильний напад стенокардії, яка згодом дедалі більше його мучила. Уже вкотре – не востаннє – йому довелося зазнати розчарування.

Однак треба враховувати і специфічну, експресивну вдачу О.Кониського. Якщо поглянемо на розвиток подій з іншого боку, то вони втрачають такий драматизм і несподіваність. Зі щоденника М.Грушевського довідуємося, що про львівську кафедру йому розповів В.Антонович 23 лютого 1891 р., тобто ще до її офіційного затвердження австрійською владою (це відбулося в 1892 р.) [4, 94]. Молодий магістрант гаряче схвалив задум переїзду В.Антоновича до Львова.

Можливо, він знав уже раніше цю новину від О.Кониського. Далі розмова з Антоновичем мала несподіваний для Грушевського поворот: “Я подивував, як він сказав, що єму робити не довго й таке інше – се було не добре” [4, 94]. Тобто вже та перша розмова на цю тему була неоднозначною: далекоглядний В.Антонович почав психологічно готувати свого учня до його майбутньої нової ролі. Згадки про можливий переїзд М.Грушевського до Львова дедалі частіше трапляються в його щоденнику, починаючи з кінця 1891 р. Скажімо, у розмові 2 жовтня з Катериною Мельник-Антонович: “Поставлено мою професуру дуже рішуче, аж мені се було прикро, тим більше, що заздалегідь се не було обмірковано” [4, 131]; а у вересні 1893-го М.Грушевським зроблено запис про отримання офіційного запрошення зі Львова взяти участь у конкурсі на заміщення вакантної посади університетського професора.

У тій першій розмові з Антоновичем про львівську кафедру М.Грушевський мимоволі висловив свою давню готовність прислужитися Україні і зробити це якось по-особливому значуще. Згадаймо, ще 17-річним юнаком, тифліським гімназистом він писав у щоденнику: “Гарно було би зробитись ватажком гурту українського, зробитись, як то кажуть, передовим бойцом усіх хлопців, любящих свою Україну” [3, 17]. Львівська посада давала для цього блискучі перспективи, які М.Грушевський згодом використав сповна, помноживши на свій талант, енергію та наполегливість.

Отож на львівську кафедру професор Антонович замість себе запропонував кандидатуру молодого магістранта М.Грушевського. Але ж львів'яни спочатку про це і слухати не хотіли. На їхню думку, із такою заміною втрачався весь сподіваний ефект від новоприбулого. Нехай він справді здібний історик, але ж потрібен громадський, а може, і політичний діяч!

Знову жваве листування між Львовом і Києвом, до Києва в березні 1893 р. приїжджає Іван Белей, згодом, у грудні, – Олександр Барвінський, насамперед щоб переконати В.Антоновича, який для себе вже все вирішив остаточно. Відбувається друга зустріч О.Барвінського з М.Грушевським, яка в обох залишає відчуття певної недовіри й настороженості.

Безвихідну, здавалося б, ситуацію рятує О.Кониський. Він із запалом довший час переконує О.Барвінського, що кандидатура М.Грушевського дуже вдала й перспективна. Обговорюючи різні аспекти можливого переїзду, головний акцент О.Кониський робить на психологічному боці справи: безліч разів повторює, що це велика жертва з боку М.Грушевського, який таким рішучим кроком різко змінює весь свій життєвий уклад, і просить О.Барвінського та інших знайомих подбати про адаптацію прибульця у львівській громаді.

Чому ж О.Кониський так палко взявся до цієї справи? По-перше, він не міг допустити краху своєї мрії про продовження місії наддніпрянців у Галичині. А по-друге, уже кілька років до того він пильно приглядався до М.Грушевського-студента, а потім магістранта, радів із його наукових успіхів, захоплювався й дивувався його цілеспрямованості та наполегливості, часто спілкувався з ним на суспільні теми, які цікавили обох, прилучив до семінарської так званої “малої” громади Луки Скочковського – відомого київського “Ельдорадо” для патріотичної української молоді. О.Кониський дуже багато вклав у розвиток М.Грушевського й так писав про це в листі до М.Дикарева: “А я не хвастаючись вкажу хоч на двох своїх годованців (звісно – не освітою годованців моїх, а духом, патріотизмом і простованєм). Обох їх Ви відаєте: се Барвінський і Грушівський. Дай їм, Боже, здоров'я доброго да віку довгого” [1, 382]. Хоча, на наш погляд, тут знову ж варто зробити поправку: і Барвінський, і Грушевський, цінуючи його думку, мали і свою як самодостатні особистості, через те їхні взаємини з О.Кониським не були завжди безхмарними. А найголовніше – це вже представники іншого, нового покоління українців із модерними суспільними та національними поглядами. Цікаво, що цю різницю відчував

і сам О.Кониський, однак його неспокійна вдача, постійне спілкування з молоддю не давали застигнути на місці, спонукали до пошуків нових шляхів діяльності, і не раз він відчував себе самотнім воїном перед полчищами ворогів. Уже по переїзді М.Грушевського до Львова Кониський жваво цікавився всіма обставинами галицького життя й тонко реагував на новини. Ось як він писав до М.Грушевського в червні 1895 р.: “Колись, дорогий мій і довіку любий Михайле Сергієвичу! я все жалкував та нарікав і на батьків, і на долю за те, що я родився не з початку років 60-х. Моїй дурній голові все здавалося, що коли б я... Але ж! Тепер те самісеньке бачу розумом і чую серцем і над Вами! Бачу, що Вам треба було родитися геть пізніше, так щоб працювати задля вників сучасного покоління... Ніхто з нас не приніс такі жертви, як Ви, але всяка жертва має свої межі!.. Ясно мені, що Ви попередили родитися, прийти б Вам до галичан хіба літ через 50, коли, гадаю я, освітить їх світ... моральності дійсно християнської, людської, а не невольничої, лакейської... Я сподіваюся, що внуки Ваших учеників доживуть до сего. Амінь!” [6, 111-112].

8 листопада 1893 р. М.Грушевський записує в щоденнику: “Хто его зна – страшненько, а треба. Коли вже боротись і терпіти, то знати, що за щось реальне терпиш, а не “мільон терзаній” од дріб’язків немисленних” [4, 220]. Зважившись на цей крок, він з усім запалом береться до закінчення магістерської роботи, її видання та підготовки до захисту.

Згодом М.Грушевський писав у споминах: “Я в кожній хвилі, в кожній стадії мого життя мушу мати перед собою якусь мету, котрій мушу віддаватись ціло і без останку, доводячи свої сили до крайнього напруження, до самозабуття, і тільки тоді чую себе нормально, коли можу без перешкоди віддаватись досягненню сього завдання... Моя вдача вимагала, щоб життя було напружене, щоб воно було наповнене вщерть, так щоб у нім не лишалось порожнього місця, щоб воно горіло в неустаннім досягненні” [2, 120, 131]. Зважаючи на це, можна з певністю стверджувати: після остаточного рішення М.Грушевського їхати до Львова його життя набуло тієї повноти і творчої напруги, яких так прагнула його вдача, тому що з’явилася справді велика мета.

О.Кониський, значною мірою посприявши переїзду М.Грушевського, багато зусиль доклав і до організації його урочистих проводів із Києва. У дружньому колі звучали вітальні телеграми, промови про велику місію молодого професора, перспективи спільного культурного розвитку Галичини й Наддніпрянщини. Однак навіть у найсміливіших мріях учасники того прощального вечора навряд чи уявляли, якою насправді багатогранною й подвижницькою буде діяльність цієї людини у львівський період його життя, який вагомий внесок в історію України зробить Михайло Грушевський.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Возняк М.* Ол. Кониський і перші томи “Записок” (З додатком його листів до Митр. Дикарева) // *Записки НТШ.* – Львів, 1929. – Т. СЛ. – С. 339-390.
2. *Грушевський М.* Спомини / Підгот. тексту і коментар С. Білоконя // *Київ.* – 1988. – №9. – С. 115-149.
3. *Грушевський М.* Щоденник (1883–1884 рр.) / Публ. і прим. Л. Зашкільняка // *Київська старовина.* – 1993. – №5. – С. 13-24.
4. *Грушевський М.* Щоденник (1888–1894 рр.) / Підгот. до вид., передне слово, упорядкув., комент. і післямова Л. Зашкільняка. – К., 1997. – 261 с.
5. *Єфремов С.* Олександр Кониський // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. 317. – Спр. 15.
6. *Листування Михайла Грушевського / Сер.* “Епістолярні джерела грушевськознавства”. – Т. 3 / Ред. Л. Винар; упоряд. Г. Бурлака, Н. Лисенко. – К., Нью-Йорк, Париж, Львів, Торонто, 2006. – 720 с.

Отримано 27 вересня 2011 р.

м. Київ